

Ковальчук О. П. кандидат психологічних наук,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0002-4571-482X>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПРАКТИЦІ ОФІЦЕРА

У статті проаналізовано чинники, які визначають провідну функціональну роль військового лідерства у професійній практиці офіцера, найбільше впливаючи на загальну ефективність її функціонування через утвердження нових моделей поведінки, процедур, принципів і цінностей. Наголошено, що військове лідерство відображає здатність офіцера до самостійного й адекватного узгодження зовнішніх і внутрішніх умов діяльності для досягнення оптимального способу вирішення професійних завдань.

Ключові слова: лідерство; лідер; військовий керівник; військово-професійна діяльність; військовослужбовець; офіцер; військове лідерство.

Вступ. Відповідно до тенденцій розвитку Збройних Сил України ефективність командування набуває нових рис завдяки поєднанню командирами (начальниками) процесів управління (менеджменту) і військового лідерства. Управління (менеджмент) у військах (силах) підтримує стабільність і контрольованість процесів, забезпечуючи моніторинг результатів діяльності, а військове лідерство стимулює позитивні зміни, зосереджуючись на взаємодії з особовим складом.

Військове лідерство виражає тенденцію до особистої включеності у процес діяльності, готовності і прагнення офіцера до реалізації ініціативних і відповідальних професійних дій, міру позитивного самоставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності і передбачає здатність до інтеграції та саморегуляції на користь поставленої мети, подолання фрагментарності і забезпечення стабільності діяльності, збереження її особливостей у разі змін, ускладнення умов діяльності тощо.

Актуальність обраної теми визначено необхідністю встановлення здатності офіцера адекватно розпізнавати і всебічно аналізувати ознаки, які характеризують інформаційно-сміслову поле військового лідерства, та виявляти підстави для

прояву/не прояву лідерства у професійно зумовленій ситуації. Завданням статті є виявлення психологічних особливостей військового лідерства у професійній практиці офіцера.

Теоретичне підґрунтя. Дослідження проблематики лідерства в науковій літературі спрямовано передусім на розвиток ідей професійно-особистісного зростання фахівця, зосереджено на розробленні спеціальних технологій через звернення до внутрішнього потенціалу особистості фахівця, його цілей, цінностей, мотивів (І. Грищенко, Л. Карамушка, Л. Орбан-Лембрик, В. Осьодло, П. Хаїтов, Р. Northouse, J. Conger, R. Kanungo та ін.). Лідерством учені вважають також ставлення до себе як суб'єкта соціальних відносин, "суб'єктивну реальність", створену людиною, власний "багатовимірний світ", "життєвий світ", "життєвий простір", тобто розглядають через поняття, що фіксують активну природу людського існування [1; 4; 5; 7–11].

Основні домінанти лідерства, які формують підтриманням довіри і поваги, наданням мети, спрямуванням на її досягнення, забезпеченням дисципліни і мотивації до виконання завдань за призначенням у військовослужбовців різних категорій у повсякденній, службовій,

Питання психології

навчальній і бойовій діяльності, визначено у Доктрині розвитку військового лідерства у Збройних Силах України [2].

Огляд публікацій показує, що проблематику військового лідерства у професійній практиці військовослужбовця, у тому числі офіцера, порушено у працях, що стосуються професійного становлення, психології професіоналізму, професійної придатності, професійного самовизначення [3; 6; 12]. Найчастіше особистість військовослужбовця вивчають з позиції її відповідності професії та успішності діяльності у ній. Крім того, в наукових дослідженнях наголошено, що становлення військового лідера можливе лише за умови єдності його професійного й особистісного розвитку. Показниками такого зростання є подолання труднощів через рефлексивне самовизначення, збагачення особистості новим баченням ситуацій, новими засобами саморегуляції у професійно значущих ситуаціях.

Методи дослідження. Для з'ясування психологічних особливостей військового лідерства у професійній практиці офіцера у статті використано аналіз та узагальнення наукових результатів, отриманих у ході дослідження природи лідерської складової професійно-особистісної активності особистості.

Результати й обговорення. Військове лідерство відповідно до “Доктрини розвитку військового лідерства у Збройних Силах України” може бути реалізоване на особистісному (безпосередньому), організаційному і стратегічному рівнях [2]. Якщо організаційний і стратегічний компоненти військового лідерства є функціональними, то особистісний компонент – стійкою особистісною характеристикою військового лідера. Саме особистісний компонент військового лідерства як комплекс індивідуальних характеристик особистості є найвагомим чинником, що стимулює продуктивну особистісну лідерську позицію офіцера, яка може бути генералізована у таких характеристиках особистості, як позитивне

самоствалення, інтернальність, рефлексивність, відносна автономність, спрямованість на саморозвиток та самоактуалізацію тощо.

Позитивне самоствалення особистості військового лідера полягає у здатності свідомо та впевнено будувати свої життєві плани з розумінням і прийняттям як можливостей, так і обмежень. Інтернальність визначається тим, що офіцер-лідер бере на себе відповідальність за всі події власного життя, пояснює їх власною поведінкою, волею, прагненнями, можливостями й адекватно оціненими здібностями. Військове лідерство є необхідним чинником побудови гармонійної внутрішньої предметної структури професійної діяльності та проявляється у залежності офіцера від внутрішнього контролю (автономності) через цілеспрямованість, розвинений самоконтроль, схильність до самостійного виконання роботи. Військове лідерство потребує постійної рефлексії, оцінювання власних дій та якостей. У професійній практиці офіцера особливої інтенсивності набуває процес рефлексивного аналізу уявлень про своє Я у взаємозв'язку із засвоєнням позиції професіонала. Складові професійної діяльності (цілі і методи, виробничі ситуації, установки і норми) формуються у свідомості особистості внаслідок рефлексивного засвоєння нею професійної діяльності. Також у ході рефлексії формуються мотиваційна позиція і ставлення до діяльності, які сприяють становленню нових типів діяльності у певній галузі. Через активне ставлення до діяльності формуються індивідуальна професійна картина світу, новоутворення у структурі професії.

Також слід виокремити одну з істотних ознак військового лідерства – виробництво новоутворень, що включає принаймні два рівні. До першого рівня належать чинники, що визначають загальний напрям і сферу розгортання процесів розвитку, тобто стосуються сфери потенцій розвитку. Другий рівень утворюють розвивальні

Питання психології

чинники, які виконують функцію засобів спрямованого розвитку. Так, лідерська настанова офіцера на формування у себе певних рис особистості, потрібних, наприклад, для успішної професіоналізації або реалізації особистісних прагнень, визначає вибір конкретних ситуацій поведінки і діяльності, формує механізм гальмування властивостей, що суперечать цій настанові, і механізми мобілізації функціональних ресурсів організму, що підвищують чутливість офіцера до певних зовнішніх дій [3].

При цьому військове лідерство є універсальною особистісною здатністю офіцера до виявлення, розкриття й опрідметнення своїх сутнісних сил, а саме:

самостійності як здатності до планування, регулювання цілеспрямованості власної діяльності, рефлексії;

свободи як здатності до автономної поведінки (свободи вибору, дій, рішень), саморегуляції, міжсуб'єктної взаємодії;

творчості як здатності до концентрації творчих зусиль, креативності у діяльності, незалежності в судженнях, відповідальності за власні дії і вчинки.

Саме тому необхідно розрізняти офіцерів, які щодня відтворюють і повторюють необхідні для підтримання життя дії, виконують нескладні обов'язки, та інших, які організують своє життя, спрямовують перебіг подій і виконують необхідні дії. Зрозуміло, що зміна способу життя для одних означатиме втрату професійних стереотипів, відтворення яких перетворилося на сенс буття, а для інших може стати умовою розширення професійного простору, ними ж організованого для самоактуалізації і саморозвитку.

Зрозуміло, що дуже непросто діагностувати і пояснювати діяльність особистості з точки зору самоактуалізації, тому у сучасній науці і залишилися невирішеними проблеми детермінації ініціативної поведінки.

Так, Northouse P. G. вважає, що умовою ініціації розвитку особистості є наявність

резервної зони функціональних можливостей як потенційних сил розвитку особистості [11]. Самоактуалізацію також можна вважати ініціативною формою поведінки, тобто такою, яку ініціює сам офіцер-лідер. Досліджуючи механізми професійного саморозвитку, Л. Орбан-Лембрик встановила, що ефективність професійної діяльності починається з усвідомлення своїх особистих цілей і цінностей, управління собою, чітких особистих планів, здатності до навчання, мобільності. Обмеженнями професійного й особистісного зростання для фахівця є мотиваційні та інтелектуальні бар'єри [5]. Отже, значущість професійної самоактуалізації для особистості можна визначити через рівень її саморегуляції. Особистість ухвалює певне рішення на основі своїх суб'єктивних ставлень до певних проблем дійсності. Ступінь зрілості виявляється у здатності ухвалювати власні рішення і свідомо робити вибір у складних ситуаціях.

Висновки. Військове лідерство виражає систему ціннісних ставлень офіцера, визначає рефлексивно-особистісний спосіб активності у професійній діяльності. При цьому смислова вертикаль лідерської позиції офіцера є певним свідченням розвитку його професійної активності та включеності у професійну діяльність. У результаті цього процесу встановлюється особистісний сенс діяльності й окремих її аспектів:

– специфіки цілей, мотивів, ціннісних орієнтацій та умов їх розвитку, рівня домагань, ставлення до обраної професії, бажання здобути необхідні знання, уміння, навички тощо;

– рівня сформованості суб'єктивних якостей та особистісно-професійного розвитку, ступеня реалізації професійного потенціалу особистості;

– переважних засобів і способів реалізації професійної діяльності, рівня результативності професійної діяльності, у тому числі реалізації професійних знань,

Питання психології

умінь, навичок і практичних професійних дій.

Це зумовлює подальше перетворення, що виявляється в лідерських установках на професійні успіхи, специфіці виконання

службових завдань, їх динаміці, напруженості і зрештою – формуванні специфічної психологічної системи військово-професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Грищенко І.М. Лідерство як феномен управління групою / І.М. Грищенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 116–119.
2. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України: затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 01.12.2020. – Київ, 2020. – 23 с.
3. Звіт про науково-дослідну роботу “Розвиток теоретичних основ формування лідерського потенціалу військовослужбовців Збройних Сил України” / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – Київ, 2020. – 277 с. – Державний обліковий номер 0220U103267.
4. Карамушка Л.М., Москальов М.В. Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації: монографія / Л.М. Карамушка, М.В. Москальов. – Київ : Просвіта, 2011. – 200 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Основи психології управління: монографія / Л.Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 425 с.
6. Соціально-психологічні технології управління військовими колективами: навч.-метод. посіб. / Т.Л. Грицевич, О.С. Капінус, Т.М. Мацевко, П.П. Ткачук. – Львів: НАСВ, 2018. – 256 с.
7. Теорія і практика формування лідера: навч. посіб. / О.Г. Романовський, Т.В. Гура, А.Є. Книш, В.В. Бондаренко. – Харків, 2017. – 100 с.
8. Хаїтов П.О. Концептуальні засади лідерства на державній службі / П.О. Хаїтов // Аспекти публічного управління = Public Administration Aspects : наук. друкований журнал. – 2016. – № 6-7. – С. 49–56.
9. Christensen M. Creating University Cultures of Leadership Kindle. – Co-Serve International, 2012. – 217 p.
10. Conger J., Kanungo R. Charismatic leadership in organizations / Conger, J., & Kanungo, R. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.
11. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice / Peter G. Northouse – 7th edition: Western Michigan University, 2016. – 520 p.
12. Osodlo V. I., Perepeliuk T. D., Kovalchuk O. P., Osadchenko I. I., & Vintoniak V. F. (2020). The Development of Professional Motivation of the Activity Subject under Specific Conditions. Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment, 8 (2), p. 196–204.

References

1. Hryshchenko I.M. Liderstvo yak fenomen upravlinnia hrupoiu / I.M. Hryshchenko // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2015. – № 10. – S. 116–119 (in Ukrainian).
2. Doktryna rozvytku viiskovoho liderstva u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: zatverdzhena nachalnykom Heneralnoho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy 01.12.2020. – Kyiv, 2020. – 23 s (in Ukrainian).
3. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu “Rozvytok teoretychnykh osnov formuvannia liderskoho potentsialu viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy” / Natsionalnyi universytet obrony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho. – Kyiv, 2020. – 277 s. – Derzhavnyi oblikovyi nomer 0220U103267 (in Ukrainian).
4. Karamushka L.M., Moskalov M.V. Psykholohichni umovy pidhotovky maibutnykh menedzheriv do upravlinnia zminamy v orhanizatsii: monohrafiia / L.M. Karamushka, M.V. Moskalov. – Kyiv : Prosvita, 2011. – 200 s (in Ukrainian).
5. Orban-Lembryk L.E. Osnovy psykholohii upravlinnia: monohrafiia / L.E. Orban-Lembryk. – Ivano-Frankivsk : Plai, 2002. – 425 s (in Ukrainian).
6. Sotsialno-psykholohichni tekhnohii upravlinnia viiskovymy kolektyvamy: navch.-metod. posib. / T.L. Hrytsevych, O.S. Kapinus, T.M. Matsevko, P.P. Tkachuk. – Lviv: NASV, 2018. – 256 s (in Ukrainian).

Питання психології

7. Teoriia i praktyka formuvannia lidera: navch. posib. / O.H. Romanovskiy, T.V. Hura, A.Ie. Knysh, V.V. Bondarenko. – Kharkiv, 2017. – 100 s (in Ukrainian).
8. Khaitov P.O. Kontseptualni zasady liderstva na derzhavnii sluzhbi / P.O. Khaitov // Aspekty publichnoho upravlinnia = Public Administration Aspects : nauk. drukovanyi zhurnal. – 2016. – № 6-7. – S. 49–56 (in Ukrainian).
9. Christensen M. Creating University Cultures of Leadership Kindle. – Co-Serve International, 2012. – 217 p.
10. Conger J., Kanungo R. Charismatic leadership in organizations / Conger, J., & Kanungo, R. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.
11. Northouse P. G. Leadership: Theory and Practice / Peter G. Northouse – 7th edition: Western Michigan University, 2016. – 520 p.
12. Osodlo V. I., Perepeliuk T. D., Kovalchuk O. P., Osadchenko I. I., & Vintoniak V. F. (2020). The Development of Professional Motivation of the Activity Subject under Specific Conditions. Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment, 8 (2), p. 196–204.

Резюме

Ковальчук А. П. кандидат психологических наук,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЕННОГО ЛИДЕРСТВА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАКТИКЕ ОФИЦЕРА

В статье проанализированы факторы, определяющие ведущую функциональную роль военного лидерства в профессиональной практике офицера, наиболее влияющие на общую эффективность ее функционирования через утверждение новых моделей поведения, процедур, принципов и ценностей. Акцентировано внимание на том, что военное лидерство отражает способность офицера к самостоятельному и адекватному согласованию внешних и внутренних условий деятельности для достижения оптимального способа решения профессиональных задач.

Ключевые слова: лидерство; лидер; военный руководитель; военно-профессиональная деятельность; военнослужащий; офицер; военное лидерство.

Summary

Kovalchuk O. candidate of psychological sciences,
National Defense University of Ukraine named
after Ivan Cherniakhovskiy

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MILITARY LEADERSHIP IN OFFICER'S PROFESSIONAL PRACTICE

Introduction. *In accordance with the development trends of the Armed Forces of Ukraine, the effectiveness of command acquires new features due to the combination by commanders (chiefs) of management processes (management) and military leadership. Management (forces) in the army (forces) maintains the stability and control of processes, ensuring the monitoring of performance, and military leadership stimulates positive change by focusing on interaction with personnel.*

Military leadership expresses a tendency to personal involvement in the process, readiness and desire of the officer to implement proactive and responsible professional actions, a degree of positive self-esteem as a subject of professional activity and provides the ability to integrate and self-regulate, overcome fragmentation and ensure stability of activity, preservation of its features in case of changes, complication of conditions of activity, etc.

The relevance of the chosen topic is determined by the need to establish the ability of the officer to adequately recognize and comprehensively analyze the features that characterize the information and semantic field of military leadership, and identify grounds for manifestation / non-manifestation of leadership in a professional situation.

The purpose. *The purpose of the article is to identify the psychological features of military leadership in the professional practice of the officer.*

Питання психології

Methods. To clarify the psychological features of military leadership in the professional practice of the officer, the article uses the analysis and generalization of scientific results obtained during the study of the nature of the leadership component of professional and personal activity of the individual.

Originality. Military leadership in accordance with the "Doctrine of the development of military leadership in the Armed Forces of Ukraine" can be implemented at the personal (direct), organizational and strategic levels. If the organizational and strategic components of military leadership are functional, the personal component is a stable personal characteristic of a military leader.

It is the personal component of military leadership as a set of individual personality characteristics that is the most important factor that stimulates a productive personal leadership position of an officer, which can be generalized in such personality characteristics as positive attitude, internality, reflexivity, relative autonomy, self-development and self-development.

One of the essential features of military leadership should also be singled out - the production of new products, which includes at least two levels. The first level includes factors that determine the general direction and scope of development processes, i.e. related to the sphere of development potentials. The second level is formed by developmental factors that serve as a means of directed development. Thus, the leadership instruction of the officer on the formation of certain personality traits required, for example, for successful professionalization or realization of personal aspirations, determines the choice of specific situations of behavior and activities, forms a mechanism for inhibiting properties contrary to this instruction. that increase the officer's sensitivity to certain external actions.

In this case, military leadership is a universal personal ability of the officer to identify, disclose and objectify his essential strengths, namely:

independence as the ability to plan, regulate the purposefulness of his own activities, reflection;

freedom as the ability to autonomous behavior (freedom of choice, action, decision), self-regulation, intersubjective interaction;

creativity as the ability to concentrate creative efforts, creativity in activity, independence in judgments, responsibility for his own actions and deeds.

Conclusion. Military leadership expresses the system of values of the officer, determines the reflexive and personal way of activity in professional actions. At the same time, the semantic vertical of the officer's leadership position is a certain evidence of the development of his professional activity and involvement in professional activities. As a result of this process the personal sense of activity and of its separate aspects is established:

- specifics of goals, motives, value orientations and conditions of their development, level of claims, attitude to the chosen profession, desire to acquire the necessary knowledge, skills, abilities, etc. ;

- the level of formation of subjective qualities and personal and professional development, the degree of realization of the professional potential of the individual;

- the preferred means and methods of professional activity, the level of effectiveness of professional activities, including the implementation of professional knowledge, skills, abilities and practical professional actions.

This leads to further transformation, which is manifested in leadership attitudes to professional success, the specifics of the performance of official tasks, their dynamics, tension and, ultimately - the formation of a specific psychological system of military-professional activities.

Key words: leadership; leader; military leader; military-professional activity; serviceman; officer; military leadership.

Received/Поступила: 24.12.21.